

Amik Annamária – György Andrea

A TŰRÉS TESTAMENTUMA

GERLÓCZY MÁRTON: *MIKECS ANNA – ALTATÓ*. REGÉNY.
BUDAPEST, SCOLAR KIADÓ, 2017.

AA: Vannak könyvek, amelyek első mondatukkal beszippantanak. Ez a regény engem már a nőiesen finom borítójával meghódított.

GyA: Sejteti, hogy Gerlóczy Márton családtörténete női nézőpontból íródik, hiszen a szerző főként nagyanyjának és dédanyjának a naplóit és a kiterjedt családi levelezést használja fel arra, hogy felidézze a Jékely familia világát, amelyben a nőknek nagyon boldogoknak kellett lenniük, hiszen – mint a falvédőbölcesség is mondja – kiválóan megtanultak tűrni és szenvedni.

AA: És a tűrésnek ezt az értelmetlen testamentumát adják tovább lányaiknak, miközben ott van bennük mélyen a szép, az alkotás iránti vágy. A családban a végtelenül, olykor a tehetetlenségig érzékeny anyák vonalán öröklődik a lelki finomság.

GyA: Bár leszármazottként írja meg híres családjának aprólékos gondolat kidolgozott krónikáját, Gerlóczy mégsem esik a túlzott szubjektivitás csapdájába, sikerül megtartani az alapanyaggal, a hatalmas írott hagyatékkal szembeni distanciáját, és a főként nagyanyja, Jékely Márta és dédanyja, Schéfer Ida érezhetően nagyon eltérő stílusú emlékirataiból táplálkozó regényében egy szókimondó, tárgyilagos stílust teremt meg, amely mégsem nélkülözi a líraiságot.

AA: Sőt, a líraiság teljesen áthatja a sok-sok szereplő sok-sok apró, egybeszótt színes történetének labirintusát! Helyenként Ulickaja „mikrotörténeteit” juttatta eszembe, amelyekben pár sorból teljes képet kapunk a mellékszereplőkről. Például amíg Schéfer Ida a szobából a pincébe ér egy kis bort felhozni, már a sógor, sógornő életébe is betekintést nyertünk. Ugyanitt, a pincében rejtőzködő, csak gyerekszem előtt feltárulkozó szörnyűsége-

gek Elena Ferrante nápolyi regényeinek hangulatát idézik. Máshol egy-egy szereplő mintha Bánffy regényeiből ugrott volna be vendégnek. Gazdag asszociációkat ébreszt, mégis egészen egyedi.

GyA: A regénynek az olvasót elementáris erővel beszippantó hatása egészen egyedi narrátorára vezethető vissza. Gerlóczy saját személyét alázattal háttérbe szorítva Mikecs Annát, Jékely Márta és Mikecs László négyévesen, 1946. július 26-án, Anna napján meghalt lányát lépteti fel elbeszélőként, azt a „kicsi árnyékot”, aki tér és idő kötelékétől szabadon, a család asszonyainak tudatába beférkőzve meséli el a történetet. Ennek a tudatfolyam-regénynek az alfája és ómegája Mikecs Anna, aki az idősíkokat váltakoztatva, párhuzamosan meséli el a család generációinak a történetét.

AA: A gyász feldolgozásával, azaz inkább feldolgozatlanságával nyit. Érdekességképpen megemlítem, hogy a múlt évi Man Booker-díjat is a gyásznak szentelt könyv nyerte, amelyben a történetet a holtak lelkei mesélik. De térjünk vissza... Gerlóczy párbeszédjeleket nem használ, és végig jelen időben beszél. Ezzel időtlenné is teszi a történeteket, s még több értelmet nyer a narrátorválasztás, mert – ahogy mondtad – őt nem köti sem az idő, sem a tér. Jelen van, és mégis jelen. Időn kívül van, és mégis az idő legtapinthatóbb formájában, a jelenben vesz részt, amint anyját, nagymamáját kíséri. S közben megörökít apró, gyengéd részleteket a családról, gyermekekről, a szerelemről, a természet mindennapi csodáiról. Teljesen belém itta volna magát az a letűnt világ, amelyről mesél, amelyben a gyermekek kapócsontos játékot játszanak, kártyáznak, fálnak dobnak labdát, bélyeget gyűjtenek, palatáblán írják a házi feladatot, majolikartartóra tett petróleumlámpa fényénél. Sajátos varázsa van ennek a világnak, és ahogy beszippant, csodásan lelassít, megnyugtat. Annyira szép ez a könyv, mintha transzban volnék tőle.

GyA: Sejthetően a transzilvánok inkább transzban vannak tőle, mint a többiek, hiszen ez egy nagyon erdélyi regény, amelynek háttérében ott zajlanak a huszadik század nagy katasztrófái: az első világháború, aztán a második világháború, megelevenedik Trianon és a nyomában bekövetkező összes erdélyi kisebbségi trauma. Te, noha ezek irodalmi ábrázolásaitól általában berzenkedsz, mégis szereted a regényt. Miért?

AA: Leginkább talán azért, mert nem ítélik meg. A gyermek narrátor (aki melleleg több kortárs regénybeli párjával ellentétben nem mesterkélte felnőtt-gyermeki hangon szól meg) ártatlanságával átszűri az évszázadnyi történeteket. Láttatja ugyan a férfiúi tetteknek a szenvedő asszonyokat érő hatását, de értékítéletet nem fogalmaz meg. Ugyanakkor értékes és alaposan

dokumentált korrajz is. Noha élesen érinti a szereplőket a politikai helyzet, az mégis inkább csak háttér-információként szolgál. A családi kapcsolatok világában zajló, főként belső történések adják meg a tónusát a könyvnek. S teszik mindezt a tudatfolyam technikára jellemző fárasztó hömpölygéstől mentesen, elragadó természetességgel.

GyA: Gerlóczy hihetetlen érzékkel úgy adagolja a történetet, hogy a legnagyobb hatást éri el. A második világháború után indít, Jékely Márta történetébe fog bele, és halad lineárisan a jelen felé, közben meg spirálszerűen hatol bele a múltba, a mélybe, elindítva onnan is egy-egy újabb történet szálat.

AA: Hol fiatal lánykorukban, hol felnőtt, anya-feleségkorukban olvashatunk róluk...

GyA: Akárhogyan próbálok valami logikát felfedezni ebben az ide-oda csapongó történetmondásban, kicsúszik a kezemből. És ez mennyire jó, hogy nem tudom egy képletbe begyömöszölni a narráció technikáját.

AA: Talán nincs logikája, de van ritmusa. A múlt-jelen váltakoztatásának technikája a kortárs világirodalomban sem ritka (hogy egy kedvenc példámot hozzam fel, ott van Jess Walter *Szép romok* című regénye), de a számomra ismert nyugatiakra jellemző az, hogy egy időben is megragadható végkifejlet felé tartanak az alternáló szálak. Itt viszont visszafelé halad a múltba. És minden ilyen hátralépésben tett generációváltást a kis narrátor „Kicsi virágnak hívtak, és most árnyék vagyok, kicsi árnyék” megjegyzése kezd. Mintha minden egyes ilyen alkalommal a kicsi virág, Áprily „drága holtja”, bemutatkozna az előző generációnak.

GyA: A regénybeli nők szenvedésének legfőbb okozói a férfiak. Megtudjuk például, hogy Áprily-Jékely Lajos rideg természetétől mennyit szenvedett a felesége. Tulajdonképpen Mikecs László az egyetlen férfi, aki nem kínozza a feleségét, talán azért, tenném hozzá gonoszul, mert nem jutott rá ideje, hiszen fiatalon, a Jékely Mártával kötött házasságuk első esztendeiben orosz fogságban hal meg. A női tűrés testamentumának nevezted a regényt, és tényleg, szinte perverz, ahogyan éppen egy férfi, Jékely Lajos néha emlékezteti lányát arra, hogy: „a családban az asszonyok mindig szerencsétlenek voltak, a sors ugyanazzal az ökölrel sújtott le rájuk, újra és újra, és hiába készültek ré, mégsem tudták kivédeni”.

AA: Nem csak néha, elég gyakran emlékezteti.

GyA: Az önbeteljesítő jóslat pedig működni kezd, hiába határozza el Márta, hogy kiáll magáért, és csakazértis boldog élete lesz. Az anyák sorsa a lányokéban ismétlődik meg, de egyre szenvedéssel telibb változatban. S

ez összefügg azzal is, hogy az első világháborúval véget ért egy stabil értékrendű, polgári világ, amelyben egyértelműbbek voltak a női szerepek. Schéfer Ida, ha dilemmában van, még felteszi magának azt a kérdést, amit lánya már nem, hogy, vajon mit tett volna hasonló helyzetben az édesanyja, Kerekes Terézia? A huszadik század történelmi viszontagságai között, egy idő után az anyák tapasztalatai már nem elegendők ahhoz, hogy megoldják a lányok problémáit.

AA: Ezt a különleges családba való születéssel is magyarázom, ahol ropant sok a szenvedély. Ehhez hozzáadódik az is, amit a családba kívülről hoznak, például Dezső a saját bűnei felett való szemet hunyást, az átörökölt vadságot, amit a művészet sem képes kicsiszolni belőle, minduntalan előtör belőle, kínozza vele a feleségét.

GyA: Bár nagyon belejöttünk a női tragédiák boncolgatásába, azért szólnék Jékely Zoltán nagyon árnyalt, elfogulatlan portréjáról is. Jékely Lajos-sal, az esendő emberrel itt találkoztam először. Eddig csak a kimértségéről, rideg természetéről esett szó, de a regény azt is felvillantja például, ahogyan Magyarországra kitelepedett költő súlyos alkotói válságon megy keresztül, látjuk, mennyire megviseli a távollét a szülőföldtől, és megható, ahogyan kivirágzik (családjával együtt), amikor felfedezik a Völgyet, amely annyira emlékezteti őket az erdélyi tájra.

AA: Csodálatos a természetábrázolása! Erdély és Magyarország tájait Bánffy és persze Áprily verseit idéző természetszeretettel festi meg. Az utcák, a házak, a kertek illata, patinás fénye lebegi körül az írást, még ott is, ahol a színhelyek a jobb élethez szokott polgárhölgynek talán nem ideálisak. S éppen ez a szomorúságon áttörő életöröm teszi igazán feledhetetlenné. A sajátos felépítésének köszönhetően levetkőzi a történetiség nehéz oldalait, kiiktatja a halál, a fájdalmak véglegességét. Mintha a kis mesélő bátorítaná az őt túlélő, de paradox módon az őt megelőző nők generációit is: bármi, ami megtörténik velük, már korábban is megtörtént, és később is meg fog történni. Noha iszonyú nehéz ez a női sors, az áldásairól sem feledkezik meg. Ezek a felhőn rést vágó fényként ragyogják be az ábrázolt élet völgyét. Fény-árnyék játéka. Emlékezetes számomra például az, hogy az Ida kórházba kerüléséről szóló beszámoló a háztól kivezető utat szegélyező virágok pazar szépségének leírásába torkollik bele. Minden szenvedés ellenére van benne valami mélységesen pozitív. Sokatmondó, hogy a legszebb családi képpel zárul, Ida és testvérei lefekvésével, „alszik a... alszik a...” hangulatban, ami József Attila *Altatójára* emlékeztetett.

GyA: Bár a regény elején már tényként kezeli Mikecs Anna halálát, a késleltetés technikájának köszönhetően az utolsó előtti fejezetben kerül sor a kislány halálának nagyon visszafogott, szikár, mégis lírai szépségű leírására, amely a mű hangulati csúcspontját jelenti. Ez a rész, ahol ellenállhatatlanul kitört belőlem a katartikus zokogás. Az utolsó fejezet már csak ráadás.

AA: Igazából Áprily Anna halálára írott versével zárul...

GyA: A regény zárata Áprily Lajos *Annának hívták* verse, felfogható úgy, mint a mű érzelmi ihletője. Visszatérve, a Schéfer család békebeli, idillikus kolozsvári otthonának a megidézése tényleg pozitív, életigenlő zárókép, ám ne feledjük, hogy ehhez a képhez tartozik Deszka János alakja is, a földig fityegő, mocskos batyuval járó koldusasszonyé, akiről azt mondják, hogy nem más, mint a halál. Mintha azt sugallná, hogy az élet sarkában mindig ott várakozik a halál.

AA: Vagy azt, hogy a halál minden hatalma ellenére születik új élet...

GyA: Élet-halál körforgásáról is szól a regény, erre utal a körkörös szerkezet is. És, még ott van, szintén refrénként, a Gyulai Pál-féle bölcsődal adta ritmus, ami szintén tagolja a történetet.

AA: Megfigyelted, hogy az első előfordulásoknál hiányzik az altató utolsó sora? „S a gyermek, ki hallja épen, a szemét behunyja szépen, elalszik az énekszóra s álmodik majd szépet róla.” Ezt a sort Gerlóczy csak az altató legutolsó előfordulásakor, a regény végén illeszti be. Mintha a gyermek *most már* békésen aludhat. Itt olvassuk, hogy Mikecs Annával megállt az altató továbbhagyományozódása, átadása. S mégis, Gerlóczy révén, Mikecs Anna is elénekelhette az altatóját, ezt a női történetet. Ha nem is a lányának, akkor a sok-sok lánynak, anyának, leendő anyának, aki ezt a regényt elolvassa.

Láng Zsolt – Tamás Dénes

A MEGNYÍLÓ REGÉNY

TOMPA ANDREA: *OMERTA*. BUDAPEST, JELENKOR KIADÓ, 2017.

TD: Nem volt furcsa neked, hogy egy olyan könyv címében és alcímében (tehát kettős hangsúllyal) történik utalás a hallgatásra, amiben folyton beszélnek? Hogyan értelmezted a hallgatást a regény kontextusában?

LZS: Valami lehet ezzel a hallgatással, mert ha én kezdtem volna ezt a klikkrecet, akkor az első kérdésem így hangzott volna: Vilmos, a történet egyik elbeszélője egy helyen azt mondja, sok-sok életrajzot írt már, de azokban épp az életéről nincs szó – vajon az, amit ő ebben a könyvben elmesél, az életéről szól-e?

TD: Ha az életünkről beszélünk, valóban azt hozzuk-e szóba? – dobhatnám vissza a kérdést. Hiszen mindig szűrőkkel dolgozunk, hangsúlyozunk, el- és kitakarunk, és ez így van a regény szereplőinek az elbeszélésében, az elmondott történetekben. Számomra csak az volt a kérdés, hogy az érzékelhető torzítások, az elhallgatások valóban olyan hangsúlyosak-e a könyvben, hogy a hallgatás, az elhallgatás felől olvassam a történeteket, vagy valahol máshol van a hallgatás tétje a regényben? Ezen sokat gondolkodtam, kíváncsi vagyok, te mit gondolsz erről?

LZS: Ha a cím felől közelíték, akkor ugye a cím utalás a fogadalomra, amit a börtönből kiszabaduló apáca aláír: nem beszélhet arról, ami bent történt. Az ő fejezete viszont mindent kibeszél, vagyis a „hallgatás könyve” itt azt jelenti, hogy a hallgatást feloldó könyv. Mi van a hallgatáson túl, alatt, benne. Ilyen értelemben ez a könyv a hallgatást nem „ontológiailag”, hanem jelenségként tárgyalja. Volt egy történelmi korszak, amiről hallgatni kellett, most viszont beszélhetünk róla. Nem véletlenül folytatott a szerző tetemes történészi munkát.

TD: Nagyon érdekes, amit mondasz, mert úgy láttam, hogy a cím elég sok helyzetbe félrevitte az eddigi értelmezéseket. Sokan azt kezdték vizsgálni, hogyan van jelen a hallgatás a szereplők elbeszélésében, az egymáshoz való viszonyaikban. És én ezt tévútnak éreztem. Ennél sokkal gazdagabb metafora a hallgatás szerintem. Számomra valahol azt jelzi, hogy itt mind korlátozott tudású emberekkel van dolgunk, akik nem látják át (vagy nem akarják átlátni? – lásd Décsi Vilmos) a körülöttük történő világot.

Mintha csak mindenkivel megtörténne az élete, senki nem alakítaná tulajdonképpen. Ezzel a láttatással pedig szerintem azt próbálja elkerülni Tompa Andrea, hogy a mi, jelenkori tudásunk, szempontjaink felől lássuk, ami ott, az ötvenes években történt. Hagyja létezni, lélegezni azt a kort, már amennyire az lélegzett egyáltalán. De ha már a tetemes történelmi munkákra utal, megkérdezném, te történelmi regénynek tekinted ezt a regényt? Vagy félrevisz ez a kérdés?

LZS: Nagyon erős a korrajz. Az ötvenes évek, Kolozsvár, a széki cselédek, a hóstátiak... Ez a négy történet széles látóhatárt be tud tölteni. De ha már szóba került, te mennyire érezted indokoltnak pont ennek a négy történetnek az összekötését?

TD: Tompa Andrea egyik írásában beszámol arról, hogy lett volna még egy ötödik történet is, egy ló, gondolom a regényben megjelenő Puju története, az kimaradt a regényből. De más is kimarad, mert például Kali és Eleonóra kapcsolata egyáltalán nincs megírva, csak az epilógusban történik utalás arra, hogy Kalit élete utolsó hónapjaiban Eleonóra ápolja. Szóval a kudarc valahogy bele van kalkulálva a regénybe. Arra gondolok, hogy nehéz egy olyan külső szempontot találni, ami szükségszerűen megindokolná, hogy miért ez a négy szólam hangzik fel a regényben. Persze vannak átkötések, kapcsolódások, de ezek nem szülnék totalitást. Akár egy szűkített *Párhuzamos történetek*ként is olvashatjuk a regényt szerintem. Mert ahogy Nádas regénye, úgy Tompa Andrea regénye mögött is ott van az a felismerés, hogy egyetlen történetben nem tudjuk visszaadni az élet, s ennyiben egy történelmi korszak teljességét. Nincs objektív totalitás. Szóval más a modellje ennek a regénynek, talán egy négyteteles zenei mű. Egy szimfónia. Különbön én a szerkezettel kapcsolatos döntéseket tartom itt a legizgalmasabbnak.

LZS: Éspedig?

TD: Azt, hogy ugyebár négy személyesen elbeszélt történetet olvasunk, ezek több ponton összekapcsolódnak, ugyanakkor szét is tartanak. A negyedik történet, az Eleonóráé teljesen elemeli a regényt az addig olvasott valóságtól, ugyanakkor a végén meg van nyitva a monológ, dialógus lesz belőle, gondolom azért, mert úgy gondolta a szerző, hogy a mondandóját már nem tudja egyetlen szólamba belekomponálni. Ahogy az is érdekes dolog, hogy hiába csak egy szűk, hol hosszabb, hol rövidebb metszetét látjuk a regény történeteinek, a szerző fontosnak tartotta, hogy egy rövid epilógusban jelezze a történetek folytatását. Szerintem feleslegesen.

LZS: Nádas *párhuzamosokjai* megkonstruálnak egy teret, az elbeszélő ebben a térben van benne (és vele az olvasója is). Itt a párhuzamosok egy eleve meglévő térben húzódnak, az elbeszélő, annak ellenére, hogy belülről beszél (egy-egy szám első személyben), nem a tér képződménye/tartozéka. Ennek talán az is oka, hogy szerintem rossz az a nyelv, amit használ, meglehetősen gyakran tűnik kelléknek, jelmezeknek, és emiatt gyengíti a szereplők elmesélt történetét.

TD: A nyelv-kérdés valóban centrális a regény esetében. Miért van szükség újraalkotni egy korszak, egy régi életstílus nyelvét? Szerintem írói bravúr, még az általad kiemelt problémák ellenére is. Azért ebbe a nyelvbe sok leleményt belehelyezett Tompa Andrea, még ha sokszor lötyögnek is a megoldásai, mondjuk, néhány kifejezés túlzottan nyomatékosított használata miatt. A megoldásból sokszor kimutatkozik az írói szándék. Ez nem mindig jó. Ahogy szerintem a történelmi anyag felhasználásában is. Sokszor erőltetettnek éreztem a történelmi anyag beleszuszakolását a regénybe. Főleg Vilmos történetében. A színház világa is megjelenik ugyebár, egy kicsit, ha kell, ha nem alapon – bár érthető ez a szakmai elfogultság. Ahogy a MAT, az erdélyi ötvenhat bemutatása is sok helyen brosúraszerű. De a hibák ellenére azért visznek ezek a történetek, nem?

LZS: Mintha egy amerikai filmet néztem volna (főszerepben Robert Redford), amelynek a címe alá kiírják, hogy igaz történet az alapja.

TD: Igen, az bennem is megfogalmazódott, hogy ezzel a regénnyel Tompa Andrea tulajdonképpen professzionális regényíróvá avanszált. Magas szinten megoldott egy feladatot. Az első két regénye még hordoz magában valami bizonytalanságot, egyenetlenséget, talán több izgalmat is. De itt már meg vannak oldva a dolgok, áramvonalasítva vannak, ettől nem is annyira izgalmasak. Ilyen regényekkel szoktak kilépni, és sikeressé válni a nemzetközi porondon.

LZS: Sokféleképp ki lehet lépni. Például Selyem Zsuzsa *Moszkvában esik* című regénye nagyjából ugyanezt a korszakot írja le, annak is igaz történet az alapja. De radikálisan fikciós elemeket használ, fikciós nyelvet – és mégis, megrázóan az életről szól. Szóval én hiányolom a Puju történetét.

TD: Azért ebben a regényben is vannak erős momentumok. Számomra a szerzetesnő, Eleonóra és a testvére, Annuska regényvégi párbeszéde ilyen helyzet. Ami megnyitja a transzcendencia felé a regény világát. De nem didaktikusan, hanem ellentétezve, a humor eszközével. Itt mintha sikerült volna több mindent játékba hoznia a regénynek. És ezek szerint: jönnek divatba az ötvenes évek? Selyem Zsuzsa, Szabó Róbert Csaba és most Tompa Andrea. Vajon mit keresnek a szerzők azon a peremvidéken?